

General-pukovnik
RAHMIJA KADENIĆ

Kardeljeva vojna misao

*E Kardelj: „REVOLUCIJA I VOJNA MISAO”,
izdanje VIZ Beograd*

U okviru sabranih djela Edvarda Kardelja, udruženi izdavači su priredili i objavili knjigu: »REVOLUCIJA I VOJNA MISAO«. Knjiga obuhvata 570 stranica teksta, u kome je sadržano 50 naslova sređenih hronološki tako da se vezuju za pojedine periode prije rata, u toku rata i revolucije i poslije rata. Predgovor knjizi napisao je general armije Nikola Ljubičić.

»Revolucija i vojna misao«, izbor članaka i radova Edvarda Kardelja, dolazi u red onih knjiga koje su dragocjene i koje predstavljaju najdublja saznanja i najviše domete u našoj vojnoj nauci. Ovo djelo ima trajnu vrijednost i dublji smisao za razumijevanje i razvijanje marksističke vojne teorije u jugoslovenskoj revolucionarnoj praksi, jer je u tijesnoj vezi sa ranijim i doprinosi sadašnjem i budućem stvaralaštvu na tom planu.

Bogati Kardeljev opus nudi više pristupa. Mogućno je da se naš narodnooslobodilački rat, odnosno revolucija i u sklopu toga vojna misao u Kardeljevim djelima kontinuirano posmatraju kroz prizmu političke, klasne, nacionalne i vojne teorijske misli, ili organizacionog ili praktičnog revolucionarnog rada. Međutim, takvo raslojavanje, segmentiranje Kardeljeve misli predstavljalo bi njeno pojednostavljivanje, a u izvjesnom smislu i njenu negaciju. Naime, Kardeljeva teorijska misao, kao cjelovita teorija revolucije, uvijek je bila nerazlučivo vezana za njegovo praktično djelovanje, po čemu

on spada u red onih revolucionara i velikih mislilaca koji, prema Marksu, ne nastoje samo da svijet misaono objašnjavaju, nego i da ga praktično mijenjaju.

Ali, on je bio i teoretik najvećeg dometa, sa izuzetnim stvaralačkim poimanjem marksizma. Posjedovao je izuzetnu moć da duboko pronikne u život, da osjeti i otkrije unutrašnje veze i uzajamne uticaje, da uoči ono što je bitno — suštinsko i da sve to teorijski domisli, ali i stvaralački prilagodi konkretnim potrebama u napredovanju revolucije. On je govorio: »Savez komunista ne može iz knjiga crpsti svoju politiku i ideologiju, on ih crpe iz žive prakse, iz težnji masa...«

Oslanjajući se na marksizam kao ključ spoznaje prakse, on je otkrivao zakonitosti društvenog razvitka i time i sam doprinosio razvoju marksizma. Kada je riječ o jedinstvu teorije i prakse u Kardeljevom stvaralaštvu, može se reći da je to najpotpunije otjelovljenje one Lenjinove postavke prema kojoj se u djelanju »idejnih vođa proleterijata u njegovoj stvarnoj borbi protiv stvarnih istinskih neprijatelja, koji se nalaze na stvarnom putu postojećeg društveno-ekonomskog razvitka... teorijski i praktični rad slivaju — u jedan rad«.

Drugo bitno obilježje Kardeljevog stvaralaštva, koje ga karakteriše kao originalnog i samostalnog mislioca, jeste to da je svaki njegov rad antidogmatičan i valjano argumentovan, tako da predstavlja vrijednost najvišeg nivoa naučne spoznaje društvene stvarnosti u njenoj cjelovitosti. Posebno treba istaći cjelovitost svakog njegovog pojedinačnog rada, bilo da je riječ o članku, raspravi ili studiji. U stvari, svi Kardeljevi radovi nose u sebi gust splet svih aspekata revolucije i revolucionarne borbe u periodima njenog pripremanja, ostvarivanja i očuvanja, i to konkretne jugoslovenske revolucije, koja po svom biću nije ni samo narodnooslobodilačka ni samo socijalna, a po oblicima borbe ni samo politička, ni samo oružana, već sve to zajedno u nerazlučivoj cjelini. Iz tog razloga nije moguće izdvajati posebno Kardeljevu vojnu teoriju iz konteksta cjelovite teorije revolucije, jer se izvan tog konteksta on i nije bavio vojnim problemima. Iz istog tog razloga je i izdavač postupio pravilno kada je određene Kardeljeve radove vezao za konkretne vremenske periode i konkretne društvene uslove, mada bi, možda, bilo i cjelishodnije da je umjesto hronološke sprovedena valjana tematska redakcija radova.

U marksističkom poimanju vojne nauke i proučavanju naše revolucionarne vojne tematike on je otkrio nove odnose i nove mo-

gućnosti širih analiza revolucionarnih vojnih pitanja, te na toj osnovi i odgovarajućih sadašnjih i budućih pouka i poruka. Najzad, potrebno je iskazati puno priznanje i izdavaču, jer knjiga »Revolucija i vojna misao« po tematici i njenoj središnjosti, po naučnoj vrijednosti i Kardeljevoj misaonoj dubini, te po metodološkom pristupu vojnoj teoriji zaslužuje da uđe u red naših, i ne samo naših, najuspjelijih i najboljih ostvarenja na polju revolucionarne vojne teorije.

I

Od radova iz predratnog perioda, izdavači su izabrali dvije Kardeljeve studije o fašizmu. Prva studija je »Fašizam«, objavljena 1934. godine, neposredno poslije dolaska Hitlera na vlast, a druga je — »Pod pritiskom fašističke ekspanzije«, objavljena 1939. godine, koja zapravo predstavlja deveto poglavlje Kardeljeve knjige »Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja«. Najzad, ovom periodu pripada i članak »Nezavisnost Jugoslavije u opasnosti«, objavljen takođe 1939. godine. Očigledno, Kardelj se u tom periodu angažuje na marksističkom objašnjavanju pojave fašizma i na njegovoj kritici, jednom riječju na problematici antifašističke borbe. To što se pojavljuje sa studijom o fašizmu 1934. godine nije slučajno. Da bismo mogli sagledati tu orijentaciju i angažovanost Kardelja na tim temama, potrebno je podsjetiti se na problematiku borbe KPJ u tom periodu i s tim u vezi vratiti se unazad.

Bilo je nemalo ocjena da su se već 1934. godine počeli jače zaoštravati odnosi između vodećih kapitalističkih zemalja u svijetu, a i borba za dominaciju, grupisanje u vojne i političke saveze, itd. Veselin Masleša je 1934. godinu smatrao »najsudbonosnijom poslije 1914. godine po evropski i svijetski mir«. To je bila godina sa nizom jasno ispoljenih kriza i političkih potresa u svijetu i Evropi. »Latentna ratna opasnost lebdjela je kao zla kob iznad nas...«, pisao je Masleša. O fašizmu je pisao u to vrijeme i Blagoje Parović. On je 1933. godine dobio zadatak od CK KPJ da napiše početnicu — abecedu komunizma — »Šta mora da zna komunista?«. To djelo, kao cjelina, nikad nije završeno, već samo pojedini dijelovi, među kojima i kraće poglavlje pod naslovom — »Fašizam«. Sem toga, on je, radeći na skici referata »O frontu narodne slobode«, napisao »da je fašizam, da je vojnofašistička diktatura glavni neprijatelj svih narodnih slojeva i glavni i najopasniji provokator rata«.

Mora se, takođe, imati u vidu činjenica da se u tim uslovima borbe politička linija KPJ većim dijelom zasnivala na odlukama VII

kongresa Kominterne, održanog 1935. godine, koji je, referatom Dimitrova, raspravljao o fašizmu i antifašističkoj borbi kao osnovnim strategijskim elementima revolucionarne borbe. »Nama je potrebno prije svega da komunisti vješto primjenjuju oružje marksističko-lenjinističke analize... Potrebno je u svakoj zemlji istražiti, proučiti i pronaći nacionalno svojstveno i nacionalno specifično u fašizmu i u saglasnosti sa tim opredijeliti uspješne i efektivne metode borbe protiv fašizma« (iz završnog govora Dimitrova na VII kongresu Kominterne).

U jednom uvodniku »Proleter« iz 1940. godine je napisano: »Narodi Jugoslavije neće totalitarni i fašistički sistem kojim bi ga okuje i baci u srednjovekovni mrak, bedu i nemaštinu kapitalističkih klika Jugoslavije«.

Kardeljeve studije o fašizmu i antifašističkoj borbi napisane u to vrijeme imale su izuzetan značaj. On je marksističkom analizom raščlanio unutrašnju strukturu fašizma i razgolatio njegovu reakcionarnu suštinu, definišući ga kao krajnju konsekvencu kapitalizma, a ne kao antikapitalističku snagu kakvom se sam proglašavao.

U studiji »Pod pritiskom fašističke ekspanzije« Kardelj konkretizuje prethodne kritike fašizma na tlu Slovenije i Jugoslavije, gdje su socijalna i nacionalna trvenja bila dovedena do krajnjih granica. Stara Jugoslavija je bila jedna od najkonfliktnijih zemalja u Evropi. Ona se izrazito karakterisala ekonomskim izrabljivanjem, nacionalnim ugnjetavanjem i političkim bespravljem. Kardelj je u tu stvarnost duboko proniknuo. On je sagledao pojačanu fašizaciju zemlje, koja je na površinu izbacila separatističke snage, što je prijetilo raspadanjem jugoslovenske države. Takvoj nacionalističko-separatističkoj i hegemonističko-centralističkoj politici on je suprotstavio marksističku platformu nacionalne ravnopravnosti naroda Jugoslavije. Na primjeru istorijskog razvoja slovenačkog nacionalnog pitanja on je obrazložio stanovište KPJ u pogledu rješavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji na Lenjinovom principu prava naroda na samoopredjeljenje. Kardelj naglašava da Jugoslavija mora biti takva da bi se u okviru nje narodi koji u njoj postoje mogli braniti od spoljne agresije i da bi u njoj imali šta da brane. »Strategija i taktika«, kaže Kardelj, »sadašnjih vodećih snaga naše nacionalne borbe, to jest radničkog pokreta, biće utoliko dalekosežnije i uspješnije, ukoliko budu bolje umele da iskoriste sve rezerve, pa i najmanje, svakog saveznika, pa i najnepostojanijeg, za učvršćenje sopstvenih pozicija i slabljenje neprijateljevih«. To je ona strategija okupljanja masa na najširoj antifašističkoj osnovi u narodnom fron-

tu i njihovo približavanje politici i praksi KPJ i istovremeno ukazivanje na splet i jedinstvo nacionalnog i socijalnog. U Odluci Plenuma CK od aprila 1936. godine se kaže: Glavno i osnovno u radu svakog komunista mora biti rad među masama i u masovnim organizacijama.

Najzad, Kardelj u članku »Nezavisnost Jugoslavije u opasnosti« upućuje optužbe tadašnjem režimu za kapitulantsku politiku pred fašizmom i poziva svjesne snage na otpor. Borba protiv fašističke agresije postala je akciona parola koja je oko sebe okupljala sve one progresivne snage koje su bile antifašistički raspoložene. To je sve dovelo do stvaranja saveza radničke klase sa siromašnim seljaštvom i demokratskom inteligencijom na širokoj osnovi i pod rukovodstvom KPJ. Sa tom širinom se ušlo u događaje 1941. godine pod parolom: »Smrt fašizmu — sloboda narodu«.

Iz tih i drugih Kardeljevih studija uočljivi su stavovi KPJ i njena strategija, tim pre što je on pripadao njenom najužem rukovodstvu i što je bio najbliži saradnik druga Tita. Onog trenutka kada se pojavila fašistička opasnost, KPJ je upozorila sve naše narode da je opasnost pred vratima, da će borba biti teška, da tu borbu Partija može voditi samo ako mobiliše najšire mase svih naroda. Uostalom, Tito je od 1937. godine imao odlučnu orijentaciju na izgradnji KPJ — kao »partije masa«. KPJ u tom periodu nije nikad prestala da radi u tom smeru. Stoga je i ta masovna politička platforma stalno proširivana. Ti Kardeljevi radovi dali su s tim u vezi u ono vrijeme najveći doprinos, a njegove misli i ideje iz navedenih studija aktuelne su po mnogo čemu i danas.

II

Drugi dio knjige obuhvata pisma, izvještaje i druge radove u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji. Taj dio je najveći po obimu i sadrži preko 300 stranica teksta sa 37 dokumenata i raznovrsnih napisa i studija. To je dosta velika koncentracija raznolikih tema i problema njihove praktične realizacije u revoluciji. No, to je i potvrda svekolike Kardeljeve aktivnosti i njegovog doprinosa oslobodilačkoj borbi naroda i narodnosti Jugoslavije. Cjelokupni taj teorijski fond nastao je u uslovima neposrednog rješavanja sudbinskih pitanja naroda i ostvarenja revolucionarnih zadataka KPJ. Gotovo polovina tih radova potiče iz 1941. i 1942. godine i odnosi se na uslove koji su bili presudni za period izgrađivanja političke i vojne strategije i taktike Partije. Ulazeći u oružani ustanak, Tito i Par-

tija imali su izgrađene stavove i jasan koncept političke i vojne strategije, a bila je stvorena i široka politička platforma za mobilisanje masa u ustanku. Međutim, te stavove je trebalo neposredno realizovati u procesu borbe, a političku i vojnu strategiju dograđivati i prilagođavati novonastaloj situaciji. Kardeljevi radovi omogućuju da se prati proces teorijskog osmišljavanja prvih iskustava iz borbene prakse naših revolucionarnih snaga, a i onih stečenih u procesu ostvarivanja revolucije — bez presudnih uticaja spolja.

Kada čovjek danas čita te radove, neizbježno mu se nameće misao o čudesnoj sličnosti u misaonom poimanju i praktičnoj realizaciji bitnih pitanja političke i vojne strategije između druga Tita i Kardelja, posebno onda kada su oni bili prostorno odvojeni i kada stavove nisu mogli neposredno putem žive riječi usaglašavati. To govori da je Kardelj izuzetno cijenio stvaralačku misao druga Tita i da je u vođstvu revolucije postojalo jedinstvo pogleda, misli i akcije.

U svim tim Kardeljevim radovima snažno se osjeća velika figura genuinog marksiste, koji revolucionarno osmišljava sve ono što sam ili uz pomoć drugih praktično realizuje u datim uslovima ostvarivanja revolucije. Ti se radovi odlikuju jasnim, sažetim i čvrstim stilom i sintetičkim zaključcima. To je posebno izraženo u izvještajima i pismima koji su upućivani drugu Titu kao sekretaru CK SKJ i vrhovnom komandantu NOV i POJ kada je Kardelj radio u Sloveniji. U njima se izlažu konkretne procjene i rasuđuje o iskustvima borbe u Sloveniji, ali se istovremeno izvode zaključci opštijeg značaja za dalju izgradnju revolucionarne strategije. Nemoguće je ovde analizirati svaki pojedinačni Kardeljev rad, nastao u tom periodu, zbog toga što ih ima mnogo obuhvaćenih zbirkom. Stoga ćemo razmotriti samo neka najbitnija pitanja koja se provlače kroz sve te njegove radove i koja karakterišu najvećim dijelom Kardeljevu političku i vojnu misao, aktuelnu u tom periodu.

U svim tim radovima Kardelj se bavi cjelinom narodnooslobodilačkog rata i revolucije, a u tom kontekstu bitnim pitanjima izgrađivanja političke i vojne strategije. Njegovo shvatanje odnosa između politike i rata i odnos između političke i vojne strategije predstavlja najveći doprinos izgradnji ne samo revolucionarne strategije u NOR-u, nego i naše savremene koncepcije i doktrine ONO i DSZ. Prema Kardelju, svaki rat je bio i ostaje samo produžetak politike drugim sredstvima. »A kad je reč o tome«, kaže Kardelj, »ono što važi za državu važi i za politiku revolucionarne partije. Rat koji su pokrenuli i vodili jugoslovenski komunisti značio je politiku Partije i Narodnooslobodilačkog fronta vođenu drugim sred-

stvima. Izgrađujući kurs saveza radnika, seljaka i demokratske inteligencije u narodnooslobodilačkom ratu, mi smo — da upotrebim taj termin — revolucionarnu vojnu doktrinu prilagođavali toj politici i konkretnim mogućnostima ratovanja u uslovima ustanka u jednoj okupiranoj zemlji. Jer, da je nismo prilagođavali, ne bismo ni mogli široke mase naroda mobilisati za rat«. Dakle, iz političke strategije proizilazila je vojna strategija i one su se međusobno preplitale i uslovljavale. Ipak, potrebno je naglasiti da se u našim uslovima vojna strategija ne može mehanički izvoditi iz političke, niti se one mogu identifikovati.

U takvom odnosu politike i rata i političke i vojne strategije suštinsko strategijsko pitanje postaje pitanje uloge narodnih masa kao vojnog faktora. U Kardeljevoj strategijskoj misli neprekidno se javlja kao glavno pitanje — *borba za mase*, za neprekidno proširivanje masovne baze i podrške naroda našoj borbi. Svi njegovi radovi su prožeti ovom temom, sa jasno izraženom intencijom da se izgradi takva politička platforma kao pretpostavka masovne podrške naroda, kako bi oružani ustanak postao najširi oblik borbe masa, kako bi se ostvario, i po učešću i po težnjama, masovni — opštenarodni rat protiv okupatora i domaćih kvislinga. Bez tog ključnog elementa nije moguće shvatiti suštinu Kardeljeve strateške misli u ovim radovima i onim koji su kasnije nastali. Prema Kardelju se u Jugoslaviji, prvi put u Evropi, radnička klasa sa svojom avangardom na čelu pojavila kao organizovana, vodeća društvena snaga u narodnooslobodilačkom ratu. To je klasi i Partiji omogućilo da stvori široki, masovni savez sa seljaštvom i demokratskom inteligencijom, tako da je taj savez postao jezgro Narodnooslobodilačkog fronta i masovna baza Narodnooslobodilačke vojske. Istovremeno, Partija je morala voditi računa da se taj front neprekidno proširuje i jača ne samo osloncem na interese svih dijelova u tom frontu, već i vojnim rješenjima i rezultatima, kojima se otvarala perspektiva pobjede. »Danas samo čovek koji nema smisla za istorijsku realnost«, kaže Kardelj, »može misliti da bismo politikantskom taktikom mogli organizovati takav pokret kakav smo organizovali i stvoriti takvu vojsku kakvu smo stvorili«.

Borba za mase u strategijskom smislu i borba za čovjeka u svakodnevnoj praksi, za čovjeka kao osnovnog faktora našeg rata i revolucije — da se on organizuje, osvijesti i uvede u akciju — bila je jedna od bitnijih karakteristika i političke i vojne strategije u NOR-u. Tu temu je Kardelj neprekidno razrađivao, i to u predrevolucionarno doba, u doba oružanog dijela revolucije i u periodu borbe za oču-

vanje tekovina revolucije. U pismu drugu Titu upućenom početkom 1942. godine, u kojem se govori o situaciji u Sloveniji, Kardelj, između ostalog, kaže: »Raspoloženje masa i opšti odnos snaga ovde stvarno su takvi da ti se srce podiže od zadovoljstva...« A, u Uputstvu Pokrajinskom komitetu KP za Primorsku on piše: »Zahtevati... maksimalnu širinu u pogledu borbe za mase...: Da bi ste dosegli šire u mase težite za time da primenite najrazličitije organizacione oblike«, itd. Tu svoju misao Kardelj je kontinuirano razvijao i najbolje je elaborirao prilikom otvaranja Političke škole u Kumrovcu: »SKJ će biti realna materijalna snaga sposobna da menja postojeće stanje u progresivnom smislu samo ako bude znao da otkriva, olakšava i podstiče razvoj zametka sutrašnjeg dana u današnjem danu, to jest ako bude neprekidno doprinosio jačanju onih objektivnih odnosa, interesa i faktora u društvenim kretanjima koji su istorijski nosilac i uslov društvenog napretka, i ako kao avangardna revolucionarna snaga bude tu materijalnu snagu neprekidno pretvarao u socijalističku akciju, i to svojim uticajem na svest masa koje jedino mogu biti nosioci te akcije«.

Britkošću marksističke dijalektičke analize, Kardelj je otkrivao sve elemente revolucionarnog potencijala naroda i narodnosti i bitne faktore koji su bili od značaja za borbu protiv okupatora i kvislinga. Međutim, uvijek je u toj širini naglašavao rukovodeću ulogu Partije. U toj neprekidnoj borbi za mase izgrađivale su se i međusobno ispreplitala politička i vojna strategija u organizovanju i stvaranju vojske, u oblicima i metodima borbe, itd. Oružana borba je bila osnova na kojoj su se temeljili gotovo svi politički uspjesi, i obratno.

U borbi za mase Kardeljevi teorijski radovi iz ovog perioda naročito su usmjereni na *raskrinkavanje svih vidova izdaje*. Gotovo svi napisi, uputstva i direktive prožeti su tom težnjom. Ti radovi su veoma značajni, jer su svojom bogatom argumentacijom i britkim analizama razgolitali izdaju i izdajnike pred našim narodima i svijetom i u isto vrijeme, po svom sadržaju i karakteru, bili uvijek usmjereni na borbu protiv glavnog neprijatelja. S tim u vezi posebno su značajni članci: »Hrvatske narodne mase i kolebanja u Hrvatskoj seljačkoj stranci«, »Izdajstvo Draže Mihailovića«, »Velika laž« i »Glavno uporište okupatora«. U ovom prvom tvrdi se da je politika zvaničnog vođstva HSS bila »politika iščekivanja, politika sprečavanja borbenog jedinstva hrvatskog naroda, politika pasivne tolerancije, pa čak i odobravanja strahovitih zločina koje je Pavelić vršio i još vrši u ime hrvatstva. Treba otvoreno reći da je baš... ta poli-

tika objektivno predstavljala jedno od najvažnijih uporišta i rezervi okupatora hrvatske zemlje i neprijatelja celokupnog slobodoljubivog čovečanstva«.

U člancima »Izdajništvo Draže Mihailovića« i »Velika laž« ras-krinkava se izdajnička uloga Draže Mihailovića i izbjegličke vlade u Londonu. »U svakom ratu«, kaže Kardelj, »reakcionarne snage služe se pre svega svojim najmoćnijim oružjem — lažju. Jedna od najvećih laži u ovom ratu je snažni i žalosni »junak« Draža Miha-ilović. Tu laž, koja je već stajala i još će stajati narode Jugosla-vije toliko krvi i života, imaju na savjesti londonska jugoslovenska vlada i sve one propagandističke centrale koje se plaše naroda... Londonska jugoslovenska vlada uporno ponavlja laž o Draži Miha-iloviću, jer misli da će na taj način postići da mase poveruju u nju«.

»Glavno uporište okupatora« je članak u kojem se govori o iz-dajnicima slovenačkog naroda. Riječ je o slovenačkoj reakciji koju je narod nazvao »bijela garda« i koja se zajedno sa Nedićem i Dra-žom Mihailovićem stavila u službu okupatora.

U tim i drugim radovima Kardelj se svom oštrinom pera bori i za istinu, i to ne samo u smislu razotkrivanja izdajničke uloge kvis-linga, otvorene i prikrivene saradnje sa okupatorom, već i prizna-vanja narodnooslobodilačke borbe i Narodnooslobodilačke vojske, od-nosno nove Jugoslavije.

Drugo kardinalno strategijsko pitanje u Kardeljevom teorijskom i praktičnom revolucionarnom radu jeste pitanje stvaranja revoluci-onarne vojske. Kada je donijeta odluka o oružanom ustanku, u stva-ranju vojske moralo se poći od početka. Partija je stala na stanovi-šte da treba najprije stvoriti što veći broj oružanih grupa i parti-zanskih odreda. To je bila ona osnovna forma vojne organizacije od čega je trebalo početi da bi se ta organizacija kasnije razvila i do-segla do armije koja će osloboditi zemlju. Dakle, to je bila ona for-ma koja je odgovarala stepenu zrelosti masa, stepenu naoružanja i stepenu borbenih mogućnosti. U skladu sa tim, strateško opredje-ljenje je bilo da se u početnoj fazi vodi partizanski rat. Nijedan drugi oblik oružane borbe ne bi odgovarao uslovima u toj početnoj fazi oružanog ustanka. No, kao što je poznato, bilo je i drugih miš-ljenja s tim u vezi. Bilo je i nerazumijevanja, pa i grešaka. Tamo gdje se odstupalo od osnovnih stavova, tamo su pravljene i greške.

Smisao partizanske taktike sastoji se u tome da se manjim oru-žanim formacijama nanose gubici neprijatelju, da se neprijateljeve snage iznuravaju i razvlače na širokom prostoru i tako učine sla-bim na svakom mjestu. Bilo je teorija koje su tvrdile da se na ta-kav način ne može stvoriti revolucionarna armija, a najmanje da

ona može osloboditi zemlju. Praksa našeg NOR-a i naše revolucije je takve teorije opovrgla i pokopala. Prema Kardelju, naša revolucija, organizacija vojske, strategija i taktika vođenja borbe razlikuju se od drugih revolucija. Za razliku od svih prethodnih, u našoj revoluciji težište borbe nije bilo u gradovima, u fabrikama i na uličnim barikadama, prema klasičnim shvatanjima evropskog proletarijata, i ona se nije širila iz grada ka periferiji, nego obrnuto. To nije bilo moguće, jer su uslovi bili znatno promijenjeni. Prije svega, znatno se bio promijenio vojni faktor neprijatelja, tako da je u gradovima bio izrazito jak. U tim uslovima, prema Kardelju, ni najrevolucionarnija radnička klasa, ma kako bila organizovana, ne bi mogla goloruka da se suprotstavi čak ni policiji, a kamoli armiji jedne kapitalističke države. Međutim, on nije negirao potrebu razvijanja odgovarajućih oblika borbe i u gradovima. Takva strategija i taktika oružane borbe sa svoje strane je, opet, uslovia oblike organizovanja i strukturu vojske. Racionalnost strategijskih rješenja u tom domenu određena je mjerom mogućnosti aktiviranja svih potencijala naroda u oružanoj borbi na neposredan ili posredan način, putem oblika organizovanja i oblika borbe u kojima je najbolje mogla da se izrazi snaga naroda.

Baveći se vojnim pitanjima revolucije Kardelj se bavio, razumije se, i pitanjima taktike, a moglo bi se reći da se upuštao u razmatranja i užih vojnostručnih pitanja. Gotovo da nema pitanja o stvaranju, organizovanju i razvoju naše vojske, a da Kardelj o njemu nije raspravljao. U Zbirci je uvršteno dosta njegovih napisa o organizaciji, mobilizaciji, stvaranju odreda, brigada i divizija, o snabdijevanju municijom i oružjem, o vidovima borbenih dejstava, o slobodnoj teritoriji, o pokretljivosti, o političkom radu, moralu, političkim komesarima, o povezanosti naroda i vojske, o rukovođenju i komandovanju itd. Već sama ta činjenica pokazuje koliki je značaj on pridavao oružanim snagama revolucije. Međutim, on je i eksplicitno tvrdio da je »vojska najvažnija, jer samo preko nje možemo doći do priznanja«, i zato, »naša Narodnooslobodilačka vojska mora biti naša najveća briga«.

Mnogi njegovi članci iz tog perioda su izuzetno bogati oštroumnim analizama i originalnim mislima i oni su za našu današnju koncepciju ONO i za našu vojnu teoriju veoma aktuelni i imaju trajnu vrijednost.

Kardelj je veliku važnost pridavao rukovođenju narodnooslobodilačkom borbom. To je za njega bilo jedno od najbitnijih pitanja političke i vojne strategije i bitan faktor svih naših pobjeda. Smatrao je da od rukovođenja zavisi snaga narodnog otpora.

»Narodi Jugoslavije našli su u maršalu Titu ne samo svog političkog vođu, nego i vojskovođu koji je raspoređivao naše borbene snage na takav način, da su borbena sredstva bila uvek iskorišćena do maksimuma i da je svaka krupnija pobjeda podizala našu vojsku na viši stepen. Osnovna linija našeg vojnog rukovodstva bila je: razvijati sitne partizanske akcije u opštenarodni ustanak, držati jedinice u neprekidnoj akciji, jačati ih u borbi, podizati rukovodeće kadrove iz borbe, razvijati iz partizanskih odreda čvrsta jezgra regularne vojske i — stalno povećavajući i učvršćujući regularnu vojsku — stvoriti uslove za konačno uništenje okupatora u našoj zemlji i obezbeđenje tekovina koje su naši narodi stekli svojom borbom. To je, u stvari, i linija razvoja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«.

U članku »Dva puta malih naroda«, Kardelj analizira šest suštinskih elemenata rukovođenja narodnooslobodilačkom borbom naroda Jugoslavije. To njegovo uopštavanje naših iskustava iz NOR-a u oblasti rukovođenja i komandovanja je od univerzalnog, praktičnog i teorijskog značaja, posebno za rukovođenje i komandovanje u opštenarodnom odbrambenom ratu. Ističući značaj pravilnog rukovođenja, on piše: »Zahvaljujući takvoj politici, narodnooslobodilački pokret nikad nije izgubio kontakt ni s masama, ni s realnim mogućnostima«.

Čitalac će u knjizi »Revolucija i vojna misao« otkriti i to koliko je Edvard Kardelj od početka NOR-a brinuo o izgradnji narodne vlasti i utemeljenju nove države. Još u oktobru 1941, nakon osnivanja prvih organa narodne vlasti, on objavljuje u Užicu članak pod naslovom: »Narodnooslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti«. Kroz četiri sažete tačke Kardelj određuje dužnosti tih odbora. Te dužnosti će ostati trajne sve do završetka NOR-a. Naime, Vrhovni štab je poslije kraćeg vremena donio »Fočanske propise«, koji u svojoj suštini predstavljaju pravno formulisanje stavova izraženih u Kardeljevom članku, kojeg je on napisao u Užicu. Kardelj je s tim u vezi dao najveći i najtrajniji doprinos u teoriji i praksi naše revolucije. Izgrađujući koncepciju nove revolucionarne vlasti, on je, govoreći o značaju Drugog zasjedanja AVNOJ-a, istakao: »Od sada narodne mase za svoju demokratsku budućnost imaju garanciju u novostvorenim organima narodne vlasti, od najnižih do onih najviših«. Primjena te koncepcije osigurala je očuvanje tekovina revolucije i ostvarila uslove za socijalističko samoupravljanje, to jest za učešće najširih masa u političkom odlučivanju.

Kardeljevi teorijski radovi iz oblasti političkog sistema ne spadaju, naravno, strogo u tajnu oblast, ali su u tijesnoj vezi sa suštinskim pitanjima strategije, s obzirom na navedeni odnos između politike i rata, odnosno političke i vojne strategije u Kardeljevom viđenju.

Izgradnja narodne vlasti dobija najšire značenje stvaranja bitnih preduslova za sve snažniji razvoj oružanih snaga revolucije i njihovu efikasnost. S tim u vezi strategija postaje ne samo sredstvo, već i bitan činilac politike, i obrnuto. Drugim riječima, činioци političkih snaga postaju i činioци oružane sile, i obrnuto. U tom kontekstu i Komunistička partija, kao osnovna politička snaga, po prima ulogu okosnice oružanih snaga. S tim u vezi Kardelj je pisao u članku »O nekim opasnim pojavama u partizanskim redovima«: »Potpuno je pogrešno ako se oslanjamo na to da je partizanski pokret sam po sebi neuništiv zato što je opštenarodni. Ko postavlja takve teorije taj se oslanja na spontane tendencije, potcenjuje ulogu svesnog faktora u istoriji, potcenjuje ulogu Komunističke partije. Partizanski pokret jačaće, pobeđivaće i postići će svoj cilj samo ako svaki komunist do kraja izvrši svoju dužnost i ako ljubomorno bdi nad unutrašnjom političkom i moralnom čvrstinom partizanskih četa«.

Zaključujući prikaz ovog poglavlja knjige, treba konstatovati, a to će čitalac i sam uočiti, da svi Kardeljevi radovi iz ratnog perioda imaju originalnu formu, da su cjeloviti i temeljiti — duboke procjene i slojevite analize stanja, sa realnim predviđanjima razvoja situacije.

III

Treći dio knjige obuhvata radove iz poslijeratnog perioda, što je i najduže razdoblje Kardeljevog stvaralaštva. To je izrazito bogat opus koji sadrži najkrupnije teme savremenih kretanja u nas i u svijetu. Tematski, tu se prezentira marksistička analiza naše nesvrstane spoljne politike vezane za naše unutrašnje društveno biće, međunarodne odnose i veliku antikolonijalnu revoluciju naroda u svijetu. Zatim, on u ovom dijelu razrađuje dvije studije: »Tito na istorijskim raskršćima« i »Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju«. Najzad, ovaj dio još obuhvata studiju »Socijalizam i rat« i članak »Zabrana nuklearne tehnologije ili zabrana nuklearnog oružja«.

Kategorije nezavisnosti i nesvrstanosti Kardelj primjenjuje u analizama konkretnih historijskih uslova našeg unutrašnjeg društvenog bića i njegovog ukupnog vojno-političkog i geostrategijskog položaja i dovodi to sve u vezu sa našom spoljnom politikom i uopšte sa međunarodnim odnosima. On podrobno analizira međunarodne odnose i teorijski objašnjava stanja i kretanja savremenog svijeta, otkrivajući suštinske suprotnosti ne samo u savremenom građanskom društvu, već i u socijalističkim zemljama, u kojim suprotnostima se kriju uzroci podele svijeta na blokove i uzroci ratnih i drugih sukoba. Prema Kardelju, blokovi su više posljedica odnosa strukture društvenih i međunarodnih odnosa, nego njihov uzrok. Na bazi te spoznaje on je postavio tačnu tezu da se »svet neće izmeniti raspuštanjem blokova, već će blokovi nestati menjanjem sveta«. U vezi s tim tendencija nesvrstavanja, naspram blokovskih tendencija u Kardeljevoj viziji savremenih i budućih odnosa u međunarodnoj zajednici, dobija značenje ne samo prihvatljive solucije demokratski uređenog svjetskog društva, već i najdublje revolucionarno značenje.

Dovodeći u neposrednu vezu nacionalnu nezavisnost i politiku nesvrstavanja, Kardelj je definisao četiri bitna cilja i pravca djelovanja politike nesvrstavanja. To su: nezavisnost, sloboda i ravnopravnost svih naroda i narodnosti; miroljubiva aktivna koegzistencija; borba za kolektivnu bezbjednost naroda, i borba za temeljite izmjene međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa. To su ujedno i najopštiji principi trajne vrijednosti i oni su u središtu pažnje i političke akcije pokreta nesvrstanog svijeta.

S obzirom na masovnost pokreta nesvrstanosti, njegovu ogromnu moralno-političku snagu i moć uticaja u međunarodnoj zajednici, kao i materijalnu snagu koja nije za potezivanje, Kardelj tu politiku tretira kao bitan faktor odbrane i bezbjednosti malih i srednjih zemalja.

S tim u vezi nesvrstana i nezavisna spoljna politika je, isto tako, bitan faktor naše koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozastite, čijem je definisanju i teorijskoj razradi Kardelj dao najveći prilog.

»Tito na historijskim raskršćima« je cjelovita studija o Titu kao strategu naše revolucije objavljena 1972. godine u »Narodnoj armiji«, povodom 80-godišnjeg rođendana druga Tita. Mada nema skoro nijednog Kardeljevog rada u kojem se ne spominje drug Tito i njegova uloga, ovaj rad predstavlja najcjelovitiju studiju o Titu kao strategu revolucije i po svojoj suštini to je kompleksna analiza društveno-historijskih uslova u kojima je Tito donosio sudbonosne odluke

koje su imale značaj istorijskih raskrsnica u našem revolucionarnom hodu. S obzirom na to da je Kardelj bio najbliži saradnik druga Tita u dužem razdoblju naše savremene istorije i da je sa njim neposredno sarađivao na kreiranju i donošenju najkrupnijih političkih, vojnih i uopšte državnih odluka, sasvim je razumljivo da niko kao on nije mogao dati tako kompleksnu studiju o istorijskoj ulozi druga Tita u predrevolucionarnom periodu i u svim fazama naše revolucije do danas.

Kardelj analizira upravo one okolnosti kada su vodeće društvene snage i najodgovornije rukovodeće ličnosti izložene bespoštednim pritiscima i inspirisane različitim interesima, koje okolnosti po logici stvari dovode pokret i njegove rukovodeće ličnosti na istorijska raskršća, gdje svaka greška može imati dalekosežne posljedice na revolucionarne zadatke i ukupni razvoj društva. Tu, na tim raskršćima, potrebno je, pored iskustva, znanja i umijeća, da se sagledavaju revolucionarni zadaci i mogućnosti njihovog ostvarivanja (prvenstveno kroz prizmu kretanja i pomjeranja realnog odnosa moći društvenih snaga, a ne kroz statičke doktrinarne formule) i lična hrabrost i odvažnost vođe da preuzme istorijsku odgovornost za svoje odluke i usmjerenja pokreta. Kardelj analizira nekoliko takvih raskršća na kojima je drug Tito donosio istorijske odluke. Da ih samo pomenemo: odlučna akcija za promjenu stanja u Partiji, i odnosi sa Kominternom; odluka da partijsko rukovodstvo bude u zemlji; antifašistički stav i opredjeljenje za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije; odluke o trenutku otpočinjanja oružanog ustanka i njegovom obliku, o organizovanju oružanih snaga — od partizanskih odreda do revolucionarne armije, o formiranju vlade Narodnooslobodilačkog fronta, o sporazumu sa Šubašićem, o energičnom suprotstavljanju pritiscima Staljina i Informbiroa.

Neposredan povod za pisanje studije »Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju« bilo je promovisanje druga Tita za doktora vojnih nauka. Iako već ozbiljno narušenog zdravlja, Edvard Kardelj se odlučio na pisanje te temeljite studije, jer je to smatrao važnim i neodložnim poslom. To se jasno vidi iz slijedećeg njegovog iskaza: »Kad je reč o našoj vojnoj strategiji, čini mi se da još nemamo jednu svestranu analizu te strategije u svetlosti društveno-istorijskih zbivanja savremene epohe, pa i uloge Tita i Komunističke partije Jugoslavije u stvaranju i praktičnoj primeni te strategije«. Tu prazninu popunio je Kardelj tim svojim kapitalnim djelom.

To nije klasična, nego revolucionarna, originalna vojna misao, koja nije ničim sputana, upravo onakva kakav je bio naš narodno-oslobodilački rat i revolucija, kakve su bile pojave u njemu, ljudi, njihova ponašanja i njihova djela.

U poglavlju Društveno-istorijska suština revolucionarne strategije KPJ, Kardelj ukazuje da je od uspješnosti ostvarivanja političke strategije zavisilo da li ćemo imati vojsku za ostvarivanje cjelokupnog našeg strategijskog koncepta narodnooslobodilačkog rata. Nadalje, on razrađuje bitne elemente od kojih je KPJ izgrađivala svoju političku i vojnu strategiju. On ukazuje na ulogu Tita kao stratega revolucije koji je duboko spoznao apsolutnu uzročno-posljedičnu povezanost političke i vojne strategije, to jest da se odgovarajućom politikom moglo stvoriti u masama uvjerenje o nužnosti i mogućnosti ustanka i isto tako — da je samo odgovarajućom vojnom strategijom bilo moguće izgraditi uvjerenje u svijesti masa da se oružjem može postići pobjeda. Pri svemu tome Kardelj ukazuje i na to da ni Tito ni rukovodstvo Partije nije bilo nepogrešivo, ali da te greške nisu bile takve prirode da su mogle ugroziti pobjedu u ratu. Analizom društveno-istorijskih uslova u kojima je vođen NOR i izvora naše revolucionarne strategije, Kardelj obrazlaže ulogu Narodnog fronta, KPJ i drugih činilaca revolucionarnih snaga. U tom kontekstu on raspravlja o ulozi seljaštva u revolucionarnoj borbi. Konstatujući činjenicu, da su seljaci u našem NOR-u imali značajnu ulogu, on u isto vrijeme polemizira sa nekim jednostranim ocjenama te uloge. S tim u vezi on kaže: »U ocenjivanju te uloge u nas su postojala i, verovatno, još postoje veoma divergentna mišljenja: od gledišta da je naš narodno-oslobodilački rat bio pre svega ustanak seljaka pa do potpunog potcjenjivanja njihove uloge u tom ratu. Međutim, ni jedna ni druga ocena ne odgovara istorijskoj istini«. Utvrđivanje istorijske istine u vezi sa ulogom seljaštva, inteligencije i drugih radnih slojeva koji su činili vojsku revolucije za Kardelja je bitno da bi se uočile njene osobenosti. A njena prva i najvažnija osobenost je, prema Kardeljevom mišljenju, to što su se borba za nacionalno oslobodjenje i socijalna revolucija isprepletale u našem NOR-u, te da je u tom smislu naš NOR bio prvi pokret u Evropi na čijem je čelu stajala radnička klasa u savezu sa seljaštvom i demokratskom inteligencijom.

U drugom dijelu se analizira primjena političke i vojne strategije Komunističke partije Jugoslavije i ostvarivanje pobjeda primenom te strategije. Tako se na induktivan način dolazi do definicije Titovog koncepta strategije i taktike NOR-a, koja se potpuno slaže s teorijskim stavovima iskazanim u Titovim teorijskim radovima iz

ratnog perioda i u istorijskim dokumentima. Obrazlažući taj koncept, Kardelj konstatuje: »Taj koncept je uneo u arsenal vojne strategije i taktike revolucionarne borbe takve novine koje su značajne ne samo za nas, nego i za mnoge druge slične revolucionarne pokrete«. Tom konstatacijom on ukazuje na trajnu i univerzalnu vrijednost naših iskustava iz NOR-a i Titovog vojnog djela.

U trećem dijelu kritikuju se neke jednostranosti u historiografskoj interpretaciji naše revolucije. Ovdje je naročito argumentovano ukazano na pogrešno ocjenjivanje pojedinih dokumenata Komunističke partije Jugoslavije i u tom svjetlu na neobjektivne tvrdnje i stavove o sektaštvu i oportunizmu na nekim savjetovanjima i naučnim skupovima istoričara.

Studija »Socijalizam i rat« sadrži duboku marksističku analizu međunarodnih odnosa i posebno odnosa među socijalističkim zemljama, prvu takve vrste u marksističkoj literaturi. U kontekstu te analize Kardelj identifikuje i objašnjava suprotnosti koje vladaju ne samo u građanskim društvima — u »svijetu kapitalizma«, već i u »svijetu socijalizma«, koje prouzrokuju hegemonističke tendencije pojedinih socijalističkih država i njihovo agresivno ponašanje, u čemu je on tačno predvidio mogućnost izbijanja rata između socijalističkih zemalja. Obračunavajući se sa tezom o neizbježnosti svjetskog rata kao konačnog obračuna dva svjetska sistema, kapitalizma i socijalizma, on je tvrdio da je sukob dva svjetska sistema manje vjerovatan, a da će se mogućnost sukoba između socijalističkih zemalja javiti kao realna pojava. »Štaviše« — kaže Kardelj — »problemi suprotnosti između sveta socijalizma i sveta kapitalizma postepeno će dobijati sekundaran značaj, a problemi daljeg razvitka socijalističkih društvenih odnosa sve više će postajati prava istorija našeg vremena«. Ti zaključci, izvedeni u jeku hladnog rata i kada pravih ratova između socijalističkih zemalja nije bilo, nažalost, danas su postali stvarnost.

Svjedoci smo raznih teorija o svjetskoj revoluciji i izvoru revolucije, svjedoci smo otvorenih agresija na nezavisne zemlje u ime revolucije i socijalizma ili odbrane revolucije i socijalizma. Teorijsko osvjetljavanje tih složenih problema ima izuzetan aktuelni značaj i ukazuje na dublji smisao Kardeljevih misli za cjelovito razumijevanje odnosa među socijalističkim zemljama i uopšte daljeg razvitka socijalističkih društvenih odnosa u svijetu.

U kratkoj ali temeljitoj studiji »Zabrana nuklearne tehnologije ili zabrana nuklearnog oružja«, Kardelj konstatuje da je nuklearna energija korištena prije svega za vojne potrebe i da u nuklearnom

oružju monopol države vojnoblokovske sile. One teže da zadrže monopol i u nuklearnoj tehnologiji u mirnodopske svrhe pod izgovorom neširenja nuklearnog oružja. Međutim, kako kaže Kardelj, »neširenje nuklearnog oružja je stvar politike i političke odgovornosti svake zemlje prema miru čovečanstva, a širenje nuklearne tehnologije u mirnodopske svrhe stvar je slobode, suvereniteta i ravnopravnosti svih nacija ... To, u stvari, vodi ka uspostavljanju jedne svetske ne samo nuklearne, nego i ekonomske hegemonije«. Dakle, Kardelj razlučuje ova dva pitanja. U vezi s tim on iznosi argumente i alternative za rješavanje tog problema, ali i zaključuje da su sadašnje polemike u vezi sa tim pitanjem najubjedljiviji dokaz koliko je njegovo rješavanje postalo goruće u svijetu.

*

Sigurno je da, uz Vojna djela druga Tita, ta Kardeljeva knjiga najpotpunije sublimira bitna iskustva iz narodnooslobodilačkog rata i revolucije i odražava osnovne intencije naše današnje koncepcije opštenarodne odbrane. To je novo oružje naše odbrane, naših oružanih snaga i treba da se njime svestrano koristimo. Uslov za razumjevanje strategije NOR-a i ONOR-a jeste izvorno poznavanje vojne misli drugova Tita i Kardelja. Kardeljevi radovi o revoluciji i u tom sklopu o ratu su izvjesno naučna djela najveće vrijednosti i u teorijsko-metodološkom i u praktično-političkom pogledu. Jer oni djeluju akciono i mobilizatorski kao izazov mladoj generaciji istoričara revolucionarne vojne misli. Stoga bi ovo djelo obavezno trebalo da izuči svaki starješina naših oružanih snaga, a pogotovo bi ono moralo biti uključeno u programske sadržaje naših vojnih škola i istraživačkih institucija.